

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA LUG'AT USTIDA ISHLASH USULLARI

Xamidova Sharofat Nigmatullayevna

Samarqand viloyati Payariq tumani 14-umumiy o'rta ta'lim

Maktabning Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Kubayeva Salomat Baxtiyorovna

Annotatsiya. *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida lug'at ustida ishlash haqida fikr-mulohazalar bildirildi.*

Kalit so'zlar: *nutq, fikr, til, lug'at, so'z, ekskursiya, suhbat, tafakkur.*

Ona tili o'qitishning bosh maqsadi ham tilning jamiyatda tutgan o'rni, vazifasi bilan belgilanadi. Til aloqa vositasi – so'zlovchi fikr-mulohazalarini til orqali bayon qiladi, tinglovchi esa til vositalari orqali ru'yobga chiqqan fikrni anglatadi. Ona tili fani o'qituvchilarni fikr bayon qilish va uni o'qib olish faoliyatiga tayyorlaydi. Fikr til vositasida ru'yobga chiqar ekan, har bir kishi tilni va undan foydalanishni bilishi zarur. Tilni bilish uning grammatik – qonun qoidalarini, ta'rifini o'zlashtirishgina emas, balki ona tilning boy imkoniyatlaridan amaliy foydalana bilishdir, ya'ni fikrini og'zaki va yozma shaklda to'g'ri, tushunarli va savodli ifodalay bilishdir. Bunga erishish uchun ona tili darslarida lug'at ustida ishlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Lug'at ishida so'zning ma'nosi talaffuzi va imlosi e'tiborda tutiladi. Shular ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda o'quvchilarning nutqda foydalanishlariga erishish, o'zgarlar nutqini anglashlarini ta'minlashdir. Buning uchun o'qituvchi ona tili darslarida qo'llangan har bir so'zning, ta'limiy jarayonlarda: ekskursiya, o'zaro suhbat, turli tadbirlarda, ishlatilgan so'zlarning ma'nosiga e'tibor bilan qarashi, ularning qaysilari maxsus ishlashni taqozo etishini belgilab olish kerak. Tilning lug'at boyligini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi uchun ona tili darslarida so'zlarning quyidagi ma'nolari bilan tanishtiriladi.

1. O'quvchilarni notanish so'z va iboralar bilan tanishtirish.

O'quvchilar darslikdagi so'z va iboralarga birinchi marta duch kelayotgan bo'lishi mumkin. Bu so'z yangi paydo tbo'lgan so'z bo'lmasa ham o'quvchi uning ma'nosini bilmaydi, demak, o'quvchi uchun yangi so'z hisoblanadi. Masalan, 1-sinf "Ona tili" darsligida xabib (do'st) darparda (oyna o'rniga shaffof qog'oz yopishtirilgan deraza parda), (mag'rur (kekkaygan, mag'rur-kamtar), kamol (har tomonlama yetuk, to'kis, kamol topmoq-xazon bo'lmoq), xaroba (qarovsiz qolgan vayrona), qardosh (do'st, birodar, qarindosh-urug'), safdosh (harbiy xizmatda birga, tashkilotda birga), xavza (daryo va ko'llarga qo'yiladigan, uni tashkil etadigan irmoqlar yoki majmui rasm ko'rsatiladi), sarkarda (qo'mondon, lashkarboshi), zeb (bezak, ko'rk, husn), ziynat (go'zallik uchun xizmat qiluvchi buyum), qasr (xashamatli saroy, ko'shk) kabi so'zlarga duch keladilar. Bunday so'zlarning ma'nosini sinonimlar keltirib kengaytirish yo'li bilan qarshi ma'noli so'zlar bilan izoh berish, gap tuzish orqali ma'nosini yechish, rasmlar orqali tushuncha hosil qilish mumkin. Bunday ishlash o'quvchilarda so'z ma'nolariga nisbatan sezgirlikni yuzaga keltiradi.

2. O'quvchilarni so'zning yangi ma'nolari bilan tanishtirish. O'quvchilar ko'p ma'noli so'zlarning bir ma'nosini tushunsa, boshqa ma'nosini bildirmasliklari mumkin.

Bolalar so‘zlarning hamma ma’nolarini birdaniga o‘zlashtirib ololmaydilar. Ularning ma’nosini o‘zlashtirish bosqichma bosqich amalga oshiriladi. 1-2 sinfda ko‘p ma’noli so‘zning bir-ikki ma’nosi bilan tanishsa, 3-4- sinflarda yana boshqa ma’nolarini bilib oladi. Tilning barcha sathlarini: fonetika, leksika, so‘z tarkibi, morfologiya, sintaksis (boshlang‘ich sinfda bu bo‘limlar “Tovushlar va harflar”, “So‘z”, “Gap”, “Bog‘lanishli nutq” deb nomlanadi)ni o‘rganish jarayonida tasviriy ifodalar, iboralar, ma’nodosh, shakldosh, qarama-qarshi ma’noli so‘zlarning ma’nolari turli ish turlari asosida tushuntirib boriladi. 1-sinf ona tili darsligida fikr buzuq-ko‘chma ma’noli ibora berilgan, uni soat buzuq birikmasi bilan taqqoslang. Qaysi birikma boshqa ma’noda qo‘llanayapti? (soat buzuq) Qaysi birikma boshqa ma’noda qo‘llanayapti? (fikri buzuq). Fikri buzuq birikmasi qanday ma’noni ifodalayapti? Bolalar o‘ylab, niyati yomon kishilarni fikri buzuq deyishadi deb izoh beriladilar. Ko‘rinadiki, taqqoslash usuli so‘z ma’nolarini izohlashda samarali usul sanaladi. Quloch otib, tanbeh yedi, ko‘zi o‘ynar, qalbi olov, til topishdi, rohatini totdi iboralarining ma’nosi ustida ham shu tarzda ishlanadi.

3 Yangi paydo bo‘lgan so‘z ma’nolari ustida ishlash. Bunday so‘zlar darslikda kam qo‘llaniladi. Bunday so‘zlarning bolalar hayoti bilan bog‘liq bo‘lganlarini ajratib olib “Bilib qo‘ygan yaxshi” rubrikasi ostida ishlansa o‘quvchining nutqi zamon bilan baravar rivojlanib boradi.

5. Grammatik atamalar ma’nosi bilan tanishtirish. Grammatik atamalarning avvalo to‘g‘ri talaffuzi, imlosi o‘rgatiladi. Shundan so‘ng misollar asosida uni mazmuni ochiladi. Qoidani o‘qitish va mashqlar bajarish orqali atama ma’nosini to‘laqonli anglashlariga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Safarova R.G., Abdullayeva B.S . Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi.- Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni. (1997-yil 29-avgustda qabul qilingan).